शोधनिर्देशक प्रा. डा. कृष्णप्रसाद दाहाल

नेपाली नियात्रा परम्परामा नियात्राकार मोहन दुवाल

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
नेपाली शिक्षण समिति, पाटन संयुक्त क्याम्पस, स्नातकोत्तर तह,
द्वितीय वर्ष, दसौं पत्रको लागि प्रस्तुत

शोध-पत्र

शोधार्थी

ज्ञानु दाहाल

नेपाली शिक्षण समिति, स्नातकोत्तर कार्यक्रम,
पाटन संयुक्त क्याम्पस, पाटन ढोका, ललितपुर
क्याम्पस रोल नं. ३५/०६४/०६७
परीक्षा रोल नं. २२०४५४
त्रि. वि. दर्ता नं. २८०२९-९४

२०६८

सिफारिस पत्र

शोधार्थी श्री ज्ञानु दाहालले नेपाली स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनार्थ **नेपाली नियात्रा परम्परामा नियात्राकार मोहन दुवाल** शीर्षकको शोधपत्रको लेखन मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । नियात्राकार मोहन दुवाल नेपाली साहित्यमा एउटा सुपरिचित नाम हो । उहाँले नेपाली साहित्यको विकासमा प्रायः सबै विधामा कलम चलाएको पाइन्छ । कविता, कथा, निबन्ध एवं समीक्षाका क्षेत्रमा उहाँको कलम कुशलतापूर्वक चलेको देखिन्छ । जनमत प्रकाशन नेपाल जस्तो गरीमामय साहित्यिक संस्थाद्वारा उहाँले स्रष्टा सम्मानको परम्परामा नयाँ आयाम थप्नुभएको छ । त्यतिमात्र होइन नेपाली भाषा साहित्य सम्बन्धि कृतिहरूको प्रकाशन उक्त संस्थाद्वारा गर्दै आइरहनुभएको छ । शोधार्थी ज्ञानु दाहालले यस शोध पत्रमा नियात्राकार मोहन दुवालको जीवनी र व्यक्तित्वको गहन अध्ययन गर्नुभएको छ । समग्रमा शोधार्थी दाहाल नियात्राकार दुवाललाई चिनाउन कतै पनि पछि पर्नु भएको छैन । नियात्राकारका जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व सम्बन्धी सत्यतथ्य जानकारी प्रदान गर्दै शोधार्थीले यस शोधपत्रमा नियात्राकार मोहन दुवालका २ वटा महȧवपूर्ण नियात्रासङ्ग्रहहरू जस्तो **चीनको बाटो हुँदै उत्तर कोरियाको भ्रमण** र **सिक्किम पुग्दाका कुराहरू** कृतिका सम्बन्धमा विधा सिद्धान्तका आधारमा अध्ययन र विश्लेषण गर्नुभएको छ । त्यति मात्र होइन यहाँ नियात्रा सिद्धान्त र नेपाली नियात्रा परम्पराको अध्ययन र विश्लेषण शोधार्थी दाहालले वैज्ञानिक तथ्यसत्यका आधारमा गर्नु भएको छ । नियात्राकार दुवालका नियात्रा प्रवृत्तिहरूको पनि यहाँ उचित ढङ्गले अध्ययन गर्न शोधार्थी सफल हुनु भएको छ । समग्रमा शोधार्थी ज्ञानु दाहालले यो शोधपत्रको लेखन शोध विधिकै मान्यताभित्र रहेर तयार गर्नुभएको हुँदा म उहाँको लेखनप्रति सन्तुष्ट हुँदै यस शोधपत्रको उचित मूल्याङ्कनका लागि त्रि. वि. पाटन संयुक्त क्याम्पस, नेपाली शिक्षण समिति, नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रम समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

प्रा. डा. कृष्णप्रसाद दाहाल
शोध निर्देशक
नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रम
पाटन संयुक्त क्याम्पस
पाटन ढोका ललितपुर

दिनाङ्क
२०६८।१२।२४

मूल्याङ्कन समितिको स्वीकृति

शोधार्थी श्री ज्ञानु दाहालले नेपाली स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनार्थ **नेपाली नियात्रा परम्परामा नियात्राकार मोहन दुवाल** शीर्षकको शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

प्रा. डा. कृष्णप्रसाद दाहाल
शोध निर्देशक ....
नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रम

प्रा. डा. जगदीशचन्द्र भण्डारी
संयोजक ....
नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रम

सह. प्रा. केदार न्यौपाने
विभागीय प्रमुख ....
नेपाली शिक्षण समिति
पाटन संयुक्त क्याम्पस
पाटन ढोका

बाह्य परीक्षक ....

मितिः २०६८।१२।....

कृतज्ञता ज्ञापन

मोहन दुवालका नियात्रा कृतिहरूको अध्ययन नामक शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष दशौं पत्र (पूर्णाङ्क १००) को प्रयोजनको लागि तयार गरिएको हो । प्रस्तुत शोध पत्र मैले मेरा आदरणीय गुरूवर प्राध्यापक डा. कृष्णप्रसाद दाहालज्यूको आत्मीय सहयोग एवम् कुशल निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । यस शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आफ्ना महaवपूर्ण कामहरूलाई समेत पन्छाउँदै आफूले खोजेको समयमा उचित सुझाब एवम् निर्देशन प्रदान गर्नुहुने शोधनिर्देशक गुरुज्यूप्रति म सर्वप्रथम हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा शोध प्रस्ताव स्वीकृत गरी सहयोग पुऱ्याउनु हुने स्नातकोत्तर कार्यक्रमका संयोजक आदरणीय गुरु प्रा. डा. जगदीशचन्द्र भण्डारीज्यू प्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसका साथै कुनै झन्झट नमानी मायालु सौहार्द तथा सहिष्णु वातावरण कायम गरी यस कार्यमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने शोध निर्देशकज्यूका परिवारजनप्रति पनि कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आफ्नो तर्फबाट हरेक पक्षमा सहयोग गर्दै आवश्यक सम्पूर्ण सामग्री उपलब्ध गराउने तथा उचित सल्लाह-सुझाब प्रदान गर्नुहुने शोध नायक मोहन दुवाल तथा मेरी गुरुआमा भारती श्रेष्ठलाई हृदयदेखि नै आभार प्रकट गर्दछु । शोध कार्यका लागि आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराइदिनु हुने त्रि.वि. पुस्तकालय परिवारप्रति म हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

शोधकार्यकै सिलसिलामा विभिन्न सामग्री सङ्कलन कार्यमा आफ्नो अमूल्य समय तथा सल्लाह, सुझाब दिएर सहयोग पुऱ्याउने मेरा आदरणीय गुरु तथा साहित्यकार, समालोचक डा. रामप्रसाद ज्ञवाली, साहित्यकार हरि मञ्जुश्री तथा शिवविक्रम तिमल्सिनाप्रति पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यस्तै शिक्षा सदन उच्च मा. वि. का आदरणीय गुरु, गुरुआमा तथा शिक्षक साथीहरूलाई विशेष आभार प्रकट गर्दछु ।

यसै गरी घरायसी कामकाजमा सहयोग पुऱ्याउदै स्नातकोत्तर तहको अध्ययनका साथै यस शोध कार्यका लागि हरेक पक्षबाट सहयोग पुऱ्याउनु हुने श्रीमान् रामहरि तिमल्सिना लगायत परिवारका सम्पूर्ण सहयोगी सदस्यहरूमा पनि हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

आफ्ना विभिन्न समस्याहरूलाई थाती राखेर अमूल्य समय दिई यस शोधपत्रको शुद्ध कम्प्युटर टङ्कन गरिदिने आत्मीय मित्र गंगाराम ठकुरीलाई विशेष धन्यवाद दिन्छु ।

अन्तमा आफ्नो अथक परिश्रमबाट तयार गरिएको यो शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि पाटन संयुक्त क्याम्पस, नेपाली शिक्षण समिति स्नातकोत्तर कार्यक्रम समक्ष पेश गर्दछु ।

ज्ञानु दाहाल

परीक्षा रोल नं.:- २२०४५४ — नेपाली विभाग

त्रि.वि.दर्ता नं.:- २८०२९-९४ — पाटन संयुक्त क्याम्पस

क्याम्पस रोल नं.:- ३५ — पाटनढोका, ललितपुर

भर्ना समूहः- ०६४ ०६५

मितिः......................

विषय - सूची

शोध शीर्षक

सिफारिस पत्र

मूल्याङ्कन समितिको स्वीकृति

कृतज्ञता ज्ञापन

शब्द सङ्क्षेप

अध्याय एक

शोध परिचय

१.१. शोध शीर्षक

१

१.२. शोधपत्रको प्रयोजन

१

१.३. विषय प्रवेश

१

१.४. समस्या कथन

२

१.५. शोधकार्यको उद्देश्य

२

१.६. पूर्वकार्यको समीक्षा

३

१.७. शोधकार्यको औचित्य

९

१.८. शोधकार्यको सीमाङ्कन

९

१.९. शोध विधि

९

१.१०. शोधकार्यको रूपरेखा
९

अध्याय दुई

नियात्राकार मोहन दुवालको जीवनी र व्यक्तित्व अध्ययन

२.१. विषय प्रवेश
११
२.२. जन्म र जन्मस्थान
११
२.३. पारिवारिक पृष्ठभूमि र बाल्यकाल
११
२.४. शिक्षा दीक्षा
१२
२.५. दाम्पत्य जीवन
१३
२.६. पेशा
१३
२.७. रुचि र स्वभाव
१३
२.८. सिर्जनाका निम्ति प्रेरणा र प्रभाव
१५
२.९. भ्रमण
१५
२.१०. भाषा
१६
२.११. पुरस्कार तथा सम्मान
१६

२.१२. व्यक्तित्वका पाटाहरू

१८

२.१२.१. शारीरिक व्यक्तित्व

१८

२.१२.२. साहित्यकार व्यक्तित्व

१८

(क) कवि व्यक्तित्व

१९

(ख) निबन्धकार व्यक्तित्व

१९

(ग) समालोचक व्यक्तित्व

२०

(घ) मुक्तककार व्यक्तित्व

२०

(ङ) नियात्राकार व्यक्तित्व

२१

२.१२.३. सम्पादक व्यक्तित्व

२१

२.१२.४. शिक्षक तथा प्राध्यापक व्यक्तित्व

२४

२.१२.५. समाजसेवी र सांगठनिक व्यक्तित्व

२४

२.१२.६. राजनीतिक व्यक्तित्व

२७

२.१२.७. धार्मिक तथा सांस्कृतिक व्यक्तित्व

२८

२.१२.८. निष्कर्ष

२८

अध्याय तीन

नियात्रा सिद्धान्त र नेपाली नियात्रा परम्पराको कालक्रमिक अध्ययन

३.१. विषय प्रवेश

३०

३.२. व्युत्पत्ति र अर्थ

३१

३.३. नियात्राको परिभाषा

३२

३.४. नियात्रा साहित्यका तàव

३४

३.४.१. पाश्चात्य विद्वान्का दृष्टिमा नियात्राका तàव

३५

३.४.२. भारतीय विद्वान्का दृष्टिमा नियात्राका तàव

३५

३.४.३. नेपाली विद्वान्का दृष्टिमा नियात्राका तàव

३६

३.५. नियात्रा साहित्यको वर्गीकरण

४२

३.६. अन्य विधासँग नियात्रा साहित्यको तुलना

४३

३.६.१. यात्रासाहित्य र निबन्ध

४३

३.६.२. यात्रासाहित्य र संस्मरण

४४

३.६.३. यात्रासाहित्य र पत्रसाहित्य

४४

३.६.४. यात्रासाहित्य र दैनिकी

४५

३.६.५. यात्रासाहित्य र जीवनी

४५

३.७. नेपाली नियात्राका कालक्रमिक अध्ययन

४५

३.८. विकास क्रम

४८

३.८.१. नेपाली यात्रासाहित्यको पृष्ठभूमिकाल

४८

३.८.२. नेपाली यात्रासाहित्यको आरम्भकाल

५२

३.८.३. नेपाली यात्रासाहित्यको आधुनिककाल

५६

३.८.३.१. प्रथम चरण

५७

३.८.३.२. द्वितीय चरण

५८

३.८.३.३. तृतीय चरण

५९

३.८.४. निष्कर्ष

६२

अध्याय चार

मोहन दुवालको चीनको बाटो हुँदै उत्तर कोरियाको भ्रमण नियात्रा कृतिको अध्ययन

४.१. विषय प्रवेश

६४

४.२. चीनको बाटो हुँदै उत्तर कोरियाको भ्रमण नियात्रा कृतिको अध्ययन

६४

४.३. विषयवस्तुगत दृष्टिकोण

६८

४.४. यात्रागत दृष्टिकोण

६९

४.५. प्रस्तुतिगत दृष्टिकोण

७१

४.६. भाषाशैलीगत दृष्टिकोण

७२

४.७. निष्कर्ष

७२

अध्याय पाँच

मोहन दुवालको सिक्किम पुग्दाका कुराहरू नियात्रा कृतिको अध्ययन

५.१. विषय प्रवेश

७३

५.२. सिक्किम पुग्दाका कुराहरू नियात्रा कृतिको अध्ययन

७३

५.३. विषयवस्तुगत दृष्टिकोण

७७

५.४. यात्रागत दृष्टिकोण

७८

५.५.प्रस्तुतीगत दृष्टिकोण

८०

५.६. भाषाशैलीगत दृष्टिकोण

८१

५.७. निष्कर्ष

८१

अध्याय छ

मोहन दुवालका नियात्रात्मक प्रवृत्तिहरूको मूल्याङ्कन

६.१. विषय प्रवेश

८२

६.२. वर्णनात्मक प्रवृत्ति

८२

६.३. विवरणात्मक प्रवृत्ति

८३

६.४. तुलनात्मक प्रवृत्ति

८४

६.५. राष्ट्रियता र देशभक्ति

८५

६.६. सांस्कृतिकता

८५

६.७. प्राकृतिकता

८६

६.८. भाषिक प्रयोग

८६

६.९. निष्कर्ष

८७

अध्याय सात

उपसंहार

उपसंहार

८८

सम्भावित शोधशीर्षकहरू

८९

सन्दर्भ सूची

९०

परिशिष्ट

क-ठ

शब्द सङ्क्षेप

न.पा.	नगर पालिका
ने.रा.शि.सं.	नेपाल राष्ट्रिय शिक्षक संगठन
ने.रा.प्र.प्र	नेपाल राष्ट्रिय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
नि.मा.वि.	निम्न माध्यमिक विद्यालय
प्रा.वि.	प्राथमिक विद्यालय
इ.बो.	इङ्लिस बोर्डिङ
वि. सं.	विक्रम संवत्
प्र.अ.	प्रधानाध्यापक
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
प्रा.लि.	प्राइभेट लिमिटेड
पृ.	पृष्ठ
सम्पा.	सम्पादन
काठ.	काठमाडौँ
गो.प.सं.	गोरखापत्र संस्थान
इ.	ईसापूर्व
र.	रचना
प्र.	प्रकाशित
आ.दी.	आचार्य दीक्षित